

Capitolul I

Fapta ilicită cauzatoare de prejudiciu incriminată ca infracțiune

Secțiunea 1

Considerații privind răspunderea civilă și răspunderea penală pentru fapta prejudiciabilă incriminată ca infracțiune

1. Realitatea socială este alcătuită dintr-o multitudine de fapte, acțiuni și inacțiuni omenești, manifestări de voință care capătă valență juridică prin faptul că legea le conferă această semnificație. Prin intermediul faptelor juridice în sens larg iau naștere raporturi juridice între membrii societății ori, dimpotrivă, se sting sau se modifică raporturi preexistente. Unele fapte sunt săvârșite cu scopul determinat de a da naștere, a modifica ori a stinge un raport juridic și sunt numite acte juridice. Altele nu sunt făcute cu acest scop, dar produc efecte „în temeiul și în puterea legii, chiar împotriva voinței autorului lor”¹, fiind cunoscute sub denumirea de fapte juridice în accepțiunea restrânsă a termenului². Ele pot fi licite și ilicite. Faptele juridice în sens restrâns dau naștere unui raport obligațional între două sau mai multe subiecte, în virtutea căruia unul dintre subiecte are puterea de a cere celuiilalt subiect îndeplinirea unei anumite prestații³. Atât actele juridice, cât și faptele juridice licite sau ilicite sunt **izvoare ale obligațiilor civile**⁴.

¹ L. Pop, *Teoria generală a obligațiilor*, Ed. Lumina Lex, București, 1998, p. 140.

² *Ibidem*.

³ T. Popescu, P. Anca, *Teoria generală a obligațiilor*, Ed. Științifică, București, 1968, p. 9.

⁴ În literatura juridică, unii autori au subclasificat obligațiile civile, în raport cu faptele juridice care le generează, în: obligații izvorâte din fapte juridice licite și obligații izvorâte din fapte juridice ilicite; a se vedea R. Motica, E. Lupan, *Teoria generală a obligațiilor civile*, Ed. Lumina Lex, București, 2008, p. 20.

Faptele juridice ilicite (delictele) aduc atingere valorilor sociale ocrotite prin norme juridice sau morale, drepturilor subiective și intereselor legitime ale persoanelor și, în mod mediat, ele lezează ordinea de drept și morală. Din această perspectivă, unele fapte ilicite sunt incriminate ca infracțiuni de legea penală. Fapta incriminată ca infracțiune are o dublă semnificație:

– pe de o parte, generează un raport obligațional în temeiul căruia cel care a suferit un prejudiciu este îndreptățit să solicite și să obțină repararea daunei;

– pe de altă parte, declanșează acțiunea publică de tragere la răspundere penală, care este exercitată de organele competente ale statului, prin care societatea aplică o sancțiune făptuitorului.

Fapta ilicită cauzatoare de prejudiciu incriminată ca infracțiune declanșează o răspundere juridică bivalentă, care „poate fi definită ca sancțiune juridică a unui comportament prejudiciabil”¹. Ea antrenează răspunderea civilă delictuală cu caracter reparator, ca sancțiune civilă², dar și răspunderea penală cu caracter esențialmente sancționator. **Sancțiunea civilă** a faptei prejudiciabile se materializează în posibilitatea victimei de a obține repararea tuturor consecințelor vătămătoare și unii autori susțin că se înfățișează ca o adevărată pedeapsă privată³. **Sancțiunea penală** are ca scop aplicarea unei pedepse determinate persoanei care a avut o conduită reprobabilă prin care a violat valorile sociale ocrotite de lege⁴ și se prezintă ca îndatorire a societății de a-l sancționa pe cel vinovat⁵.

2. Unitatea dintre cele două forme de răspundere juridică rezultă din faptul că ambele sunt generate de aceeași faptă ilicită și că se asociază

¹ R. Cabrillac, *Droit des obligations*, Dalloz, Paris, 1998, p. 151.

² C. Stătescu, C. Bîrsan, *Teoria generală a obligațiilor*, Ed. All, București, 1998, p. 123.

³ G. Viney, *Introduction à la responsabilité civile*, în *Traité de droit civil sous la direction de J. Ghestin, L.G.D.J.*, Paris, 1995, p. 120, care face referire la autorii francezi care susțin această teză.

⁴ I. Oancea, *Tratat de drept penal*, Ed. All, București, 1994, p. 196.

⁵ Pentru mai multe detalii privind răspunderea civilă și răspunderea penală antrenată de fapta ilicită, a se vedea Gh. Mihai, *Fundamentele dreptului. Teoria răspunderii juridice*, vol. V, Ed. C.H. Beck, București, 2006, p. 120-128, p. 162-243.

unui scop final, lupta împotriva aceluiași comportament condamnat¹. Cele două forme de răspundere juridică își păstrează autonomia, fiind guvernate de reglementări și principii specifice. **Răspunderea civilă delictuală** își găsește consacarea legală în dispozițiile Codului civil și este guvernată de principiul reparării integrale a prejudiciului și cel al reparării pe cât posibil în natură a lui. **Răspunderea penală** este reglementată de Codul penal și este ordonată de principiul legalității incriminării și cel al legalității pedepsei.

În cazul răspunderii civile delictuale, stabilirea întinderii reparației se face în raport cu dimensiunea prejudiciului, neținându-se seama de forma și gradul culpei². Cu referire la răspunderea penală, sancțiunea este stabilită în raport cu forma, cât și cu gradul vinovăției. Răspunderea civilă delictuală este transmisibilă pe cale succesorală, având în principiu caracter patrimonial³; răspunderea penală se stinge odată cu decesul autorului infracțiunii.

Capacitatea de a răspunde este diferită în cadrul celor două forme de răspundere. În cazul răspunderii civile delictuale, minorul de 14 ani răspunde civil, prezumându-se că are discernământul faptelor sale. Minorul cu vârsta cuprinsă între 14-16 ani va răspunde penal numai dacă s-a dovedit că are discernământ. În privința minorului cu vârsta cuprinsă între 16-18 ani, legiuitorul penal prezumă existența discernământului.

Răspunderea penală se finalizează numai printr-o hotărâre definitivă de condamnare emisă de autoritățile judiciare competente. Răspunderea civilă delictuală se poate stinge și prin înțelegerea privată a victimei și autorului sau persoanei chemate să răspundă civil, care printr-o tranzacție extrajudiciară pot conveni asupra modalităților de reparare a pagubei.

Exercitarea acțiunii în justiție pentru tragerea la răspundere civilă este guvernată de principiul disponibilității, în timp ce acțiunea publică în răspundere penală este guvernată de principiul oficialității. De la această regulă există o singură excepție, când exercitarea acțiunii penale este condiționată de depunerea plângerii prealabile. Victima poate să nu formuleze plângere, să se împace cu autorul sau să își retragă plângerea, iar dreptul la reparație se realizează prin înțelegerea privată a

¹ *Idem*, p. 120.

² L. Pop, op. cit., p. 172; C. Stătescu, C. Bîrsan, op. cit., p. 127.

³ L. Pop, op. cit., p. 172.

părților. Acțiunea civilă și cea penală pot fi judecate separat. În art. 14 C. proc. pen. se prevede posibilitatea exercitării alăturate a acțiunii civile în procesul penal.

Cele două forme de răspundere se deosebesc și din perspectiva prescripției extinctive. Răspunderea civilă delictuală se prescrie în termenul general de prescripție de 3 ani prevăzut de art. 3 raportat la art. 8 alin. (2) din Decretul nr. 167/1958; cea penală are termene diferite în raport cu gravitatea infracțiunii. Deosebiri fundamentale există și sub aspectul momentului în care începe să curgă prescripția, al cauzelor de întrerupere sau de suspendare. Prescripția răspunderii penale începe să curgă din momentul săvârșirii infracțiunii (faptei prejudiciabile); în cazul răspunderii civile, prescripția curge din momentul în care cel păgubit a cunoscut ori trebuia să cunoască paguba și persoana chemată să răspundă civil. Cauzele de întrerupere a prescripției răspunderii civile sunt prevăzute de art. 16 din Decretul nr. 167/1958: când cel păgubit a formulat o cerere de chemare în judecată ori un act începător de executare sau când autorul faptei prejudiciabile recunoaște existența obligației sale. Cursul prescripției răspunderii penale poate fi întrerupt, conform art. 123 C. pen., prin îndeplinirea oricărui act care, în conformitate cu dispozițiile legale, trebuie comunicat făptuitorului ce are calitatea de învinuit ori inculpat. Cauzele de suspendare sunt prevăzute de art. 13 din Decretul nr. 167/1958: atât timp cât persoana păgubită este împiedicată să acționeze de un caz de forță majoră sau când atât cel păgubit ori persoana chemată să răspundă civil face parte din forțele armate care sunt puse pe picior de război. Conform art. 128 C. pen., cursul prescripției răspunderii penale este suspendat cât timp o dispoziție legală ori o împrejurare de neprevăzut sau de neînălăturat împiedică punerea în mișcare a acțiunii penale sau continuarea procesului.

Analizând deosebirile dintre cele două forme de răspundere, trebuie să subliniem faptul că sfera de cuprindere a acestora este diferită. Răspunderea civilă delictuală poate fi antrenată pentru prejudiciul cauzat prin-o faptă ilicită săvârșită de o persoană ori pentru cel cauzat de un lucru, un animal ori prin ruina edificiului. Răspunderea penală poate fi antrenată pentru fapte cauzatoare de pagube incriminate ca infracțiuni, dar și pentru alte fapte a căror urmare socialmente periculoasă constă în generarea unei stări de pericol sau insecuritate pentru societate.

O altă deosebire fundamentală care separă cele două răspunderi se referă la sfera persoanelor chemate să răspundă. În cazul răspunderii

delictuale, pe lângă autorul faptei prejudiciabile pot fi chemate să răspundă și alte persoane. Temeiul răspunderii pentru fapta altei persoane este prevăzut de Codul civil: părinții răspund pentru faptele ilicite ale copiilor lor minori [art. 1000 alin. (2) C. civ.], comitenții răspund pentru faptele prepușilor [art. 1000 alin. (3) C. civ.], institutorii și artizanii pentru faptele elevilor sau ucenicilor [art. 1000 alin. (4) C. civ.]. Răspunderea penală are caracter strict personal, pedeapsa se aplică persoanei care a săvârșit infracțiunea.

3. Deși există deosebiri fundamentale între răspunderea civilă delictuală și cea penală, nu putem nega **punctele de legătură** dintre ele. Ambele îndeplinesc o funcție preventiv-educativă, iar atunci când sunt generate de același fapt juridic, se pot cumula. Uneori, cele două forme de răspundere se pot influența reciproc. Repararea prejudiciului cauzat victimei îi profită făptuitorului, în sensul că această împrejurare poate fi reținută de instanța penală ca circumstanță atenuantă judiciară, cu consecința reducerii în mod obligatoriu a pedepsei sub minim. Între condițiile care trebuie îndeplinite pentru a se putea dispune reabilitarea judecătorească este și cea referitoare la obligativitatea reparării prejudiciului cauzat prin infracțiune (art. 137 C. pen.).

În procesul penal, organelor judiciare le este impusă îndatorirea ca, odată cu aplicarea sancțiunii penale, să îl oblige pe făptuitor la repunerea victimei în situația anterioară săvârșirii faptei sau la despăgubiri civile, când repararea în natură nu mai este posibilă. Unii autori apreciază că aceste măsuri sunt sancțiuni civile în procesul penal și dau expresie realizării funcției reparatorii a răspunderii civile¹.

În dreptul francez, măsurile dispuse de instanță care vizează latura civilă au fost numite „**sancțiuni intermediare**” și reflectă solidaritatea dintre răspunderea civilă și cea penală². Legislația procesual penală permite amânarea executării pedepsei atunci când instanța a stabilit că prejudiciul a fost acoperit de făptuitor³. Instanțele au facultatea de a renunța să probeze toate capetele de acuzare atunci când prejudiciul a fost reparat⁴. Procedura medierii, în anumite circumstanțe prevăzute de lege, poate duce la stingerea procesului penal prin înțelegerea privată

¹ I. Oancea, op. cit., p. 228-230.

² G. Viney, Introduction..., p. 120-121.

³ A se vedea art. 469-1, art. 469-3 C. proc. pen. francez.

⁴ A se vedea art. 469-1, art. 469-2 C. proc. pen. francez.

intervenită între victimă și autor. Ea este condiționată de luarea tuturor măsurilor de natură să asigure repararea prejudiciului cauzat¹. Judecătorul, sesizat cu o infracțiune săvârșită de un minor, are posibilitatea să propună ca sancțiune o măsură de ajutorare sau de reparație în profitul victimei². Doctrina franceză actuală³ susține că solidaritatea celor două tipuri de răspundere este ilustrată de apariția „sancțiunilor intermediare” care sunt aplicate în procesul penal ca urmare a săvârșirii unei infracțiuni de prejudiciu. Prin intermediul „sancțiunilor intermediare” se poate face o reparație cu caracter restaurativ și indemnitar a pagubei suferite de victimă.

În procesul civil, pentru a opera repararea, este necesar să se fi pronunțat o hotărâre de condamnare a făptuitorului. Se reține de către unii autori că sancțiunea penală este dublată de obligația de reparație, care prezintă caracterul unei adevărate pedepse private⁴. Funcția de pedeapsă privată a răspunderii civile delictuale a fost preconizată în literatura franceză de la jumătatea secolului trecut⁵ și, ulterior, această teorie a fost reluată și dezvoltată de alți autori⁶.

4. Nu împărtășim opinia potrivit căreia răspunderea civilă delictuală antrenată de o faptă prejudiciabilă incriminată ca infracțiune constituie o pedeapsă privată în sensul strict punitiv, pentru următoarele motive:

- sancțiunea civilă concretizată printr-o obligație de reparație este consecința directă a vătămarilor suferite de victimă și asigură pe cât posibil refacerea echilibrului perturbat prin fapta ilicită, și nu pedepsirea autorului faptei ilicite;

- sancțiunea civilă a reparației prejudiciului este stabilită în beneficiul victimei;

¹ G. Viney, Introduction..., p. 122.

² A se vedea, în acest sens, Legea din 4 ianuarie 1993, care a modificat Codul de procedură penală francez, adăugând alin. (7) art. 41 și un articol 12-1 Ordonanței din 2 februarie 1945.

³ G. Viney, Introduction..., p. 121-122.

⁴ *Idem*, p. 122.

⁵ A se vedea, în acest sens, B. Starck, Essai d'une théorie générale de la responsabilité civile, considérée en sa double fonction de garantie et peine privée, Ed. L. Rodstein, Paris, 1947.

⁶ S. Carval, La responsabilité civile dans sa fonction de peine privée, L.G.D.J., Paris, 1995, *apud* G. Viney, Introduction..., p. 122. În acest sens sunt amintiți și alți autori, în nota nr. 61, p. 122.

– sancțiunea penală este aplicată pentru protecția societății, tinzând să repare un prejudiciu social¹ și „presupune o suferință impusă autorului acțiunii ilicite (...), ceea ce înseamnă că pedeapsa atinge drepturile individuale ale omului, dar în scopul apărării comunității și a celorlalți”²;

– sancțiunea penală reprezintă doar riposta societății aplicată făptuitorului prin intermediul organelor judiciare și are caracter esențialmente punitiv;

– din perspectiva victimei, aplicarea sancțiunii penale nu îi produce nicio satisfacție; victima prejudiciată urmărește o singură finalitate, îndeplinirea obligației de reparare a daunei suferite;

– autorul faptei prejudiciabile incriminată ca infracțiune suportă două sancțiuni: una penală, aplicată de societate pentru comportamentul său antisocial, și una civilă, aplicată în beneficiul victimei, pentru că una și aceeași faptă are o dublă semnificație juridică;

– cele două sancțiuni au scopuri diferite: cea civilă are caracter esențialmente reparator, cel sancționator fiind mult atenuat; cea penală are un caracter pur sancționator, urmărind pedepsirea autorului pentru comportamentul său reprobabil;

– sancțiunea evocă de regulă ideea de privațiune impusă ca urmare a unei conduite culpabile; în materia răspunderii civile delictuale, termenul de sancțiune nu are această conotație, pentru că răspunderea se poate angaja uneori pe temeii obiectiv în afara oricărei culpe;

– sancțiunea penală are caracter strict personal și se stinge prin decesul autorului infracțiunii sau prin lichidarea, dizolvarea persoanei juridice autoare a pagubei;

– sancțiunea civilă, în cazurile prevăzute de lege, se răsfrânge asupra altor persoane care sunt chemate să repare prejudiciul cauzat victimei;

– obligația de reparare a prejudiciului, privită ca sancțiune civilă, se poate transmite pe cale succesorală în cazul decesului persoanei fizice autoare a faptei prejudiciabile sau succesoarei în drepturi a persoanei juridice;

– sancțiunea civilă aplicată autorului faptei ilicite constă în obligația de a repara integral paguba produsă victimei în scopul satisfacerii depri-

¹ J. Kocsis, *Sancțiunea neexecutării obligațiilor civile contractuale*, teză de doctorat, Biblioteca Facultății de Drept, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2003, p. 34.

² Gh. Mihai, *op. cit.*, p. 120.

ne a intereselor sale și în mod mediat în prevenirea săvârșirii în viitor a unor acțiuni prejudiciabile¹.

Natura sancționatorie specifică a răspunderii civile delictuale generate de o faptă ilicită, apreciată uneori ca o pedeapsă privată, ar putea genera unele inconveniente. Apreciem că ar trebui să se evite folosirea sintagmei de „sancțiune civilă” în materia răspunderii civile antrenate de fapta prejudiciabilă. De altfel, termenul de „sancțiune” este utilizat în domeniul dreptului destul de frecvent, dar, așa cum s-a subliniat, sensul său nu este întotdeauna foarte bine delimitat².

5. Deși cele două forme de răspundere juridică se deosebesc fundamental prin finalitățile pe care le urmăresc, au o autonomie relativă, pentru că sunt generate de una și aceeași faptă ilicită incriminată de legea penală³.

În dreptul francez⁴ s-a susținut că răspunderea civilă are caracter absolut independent în raport cu cea penală. În argumentare s-a invocat faptul că apariția și dezvoltarea asigurărilor de răspundere civilă care preiau sarcina reparării prejudiciului a schimbat fundamental problematica răspunderii civile. Generalizarea asigurărilor, reglementarea formelor de asigurare obligatorie au transformat profund materia reparării prejudiciului cauzat prin fapte ilicite, îndatorirea acoperirii daunei cauzate prin diferite acțiuni umane trecând de la autor către asigurător⁵. Un alt argument la care s-a recurs se referă la faptul că regula pretoriană a priorității procesului penal în raport cu cel civil, exprimată prin sintagma „penalul ține în loc civilul”, are doar semnificația de a temporiza soluționarea acțiunii civile formulate de victima infracțiunii în fața instanței civile⁶. S-a opinat că cele două forme de răspundere juridică având termene de prescripție diferite, acțiunea civilă nu mai poate fi exercitată în fața instanței penale după prescrierea acțiunii publice, împrejurare care demonstrează caracterul autonom și independent al răspunderii civile. Hotărârea penală se bucură de autoritate de lucru judecat limitată în raport cu acțiunea civilă numai în privința autorului

¹ *Idem*, p. 125-126.

² *J. Kocsis*, op. cit., p. 14.

³ *G. Viney*, Introduction..., p. 111.

⁴ *Idem*, p. 206-224.

⁵ A se vedea, în acest sens, *G. Viney*, Le déclin de la responsabilité individuelle, L.G.D.J., Paris, 1965.

⁶ *G. Viney*, Introduction..., p. 225.

faptei ilicite și a vinovăției lui, aspect care a servit drept argument suplimentar pentru susținerea caracterului independent al celor două forme de răspundere juridică.

Fiecare dintre argumentele expuse prezintă inconveniente care lasă loc interpretării contrare. Din aceste rațiuni, în doctrina franceză contemporană se subliniază apropierea dintre cele două răspunderi care au o origine comună¹, și anume fapta ilicită – infracțiune – care produce consecințe vătămătoare asupra victimei și se prezintă ca încălcare a ordinii juridice și morale, impunând repararea prejudiciului antrenat. Interesul victimei prejudiciate nu este opus interesului social și este firesc să obțină cât mai repede cu putință repararea pagubei prin exercitarea acțiunii civile alăturate celei penale. Răspunderea civilă și răspunderea penală sunt instrumente complementare de luptă împotriva prejudiciilor cauzate prin infracțiuni. Incriminarea unor fapte ilicite are efecte pozitive asupra victimei și reflectă relativa autonomie și apropierea dintre cele două forme de răspundere juridică.

Am încercat să surprindem câteva de elementele de asociere, dar și de disociere dintre cele două forme de răspundere juridică ce sunt generate de un fapt juridic unic. În momentul actual, deși delimitarea dintre răspunderea civilă delictuală și cea penală este netă, nu se pot nega punctele de tangență și influență reciprocă.

Secțiunea a 2-a

Particularitățile faptei prejudiciabile incriminate
ca infracțiune

§1. Conceptul de faptă ilicită prejudiciabilă

6. Fapta ilicită prejudiciabilă nu este definită de legislația civilă și nici nu sunt stabilite sfera și conținutul ei. Articolul 998 C. civ. dispune: „orice faptă care cauzează altuia un prejudiciu...” și instituie principiul general al răspunderii civile delictuale pentru fapta cauzatoare de prejudiciu.

¹ *Idem*, p. 270-273.

Doctrinei și jurisprudenței le-a revenit sarcina de a contura conceptul de „faptă cauzatoare de prejudiciu”, sfera de cuprindere și conținutul ei. În literatura de specialitate, cât și în jurisprudență s-a statuat că termenul utilizat de legiuitor – „orice faptă a omului” – semnifică o acțiune sau inacțiune ilicită prin care s-a cauzat un prejudiciu altei persoane. Fapta ilicită constituie una dintre condițiile esențiale ale răspunderii civile delictuale¹.

Prin „**faptă ilicită prejudiciabilă**” înțelegem o conduită umană care reflectă un proces intelectual, volițional al celui care o adoptă și prin care sunt lezate anumite valori sociale. În sens restrâns, termenul de „faptă” desemnează „o manifestare perceptibilă simțurilor noastre, adică o gândire exteriorizată, materializată”². În literatura juridică română³ s-au formulat o multitudine de definiții. Fiecare autor a încercat să surprindă trăsăturile fundamentale ale faptei prejudiciabile care se referă la caracterul ilicit și vătămător. Dintre acestea, cea mai sugestivă ni se pare cea care consideră că prin „fapte ilicite prejudiciabile” se înțeleg „conduite ale omului prin care se încalcă normele dreptului obiectiv sau reguli de conviețuire socială, săvârșite fără intenția de a produce efecte juridice împotriva autorului lor, efecte care totuși se produc în puterea legii”⁴. Alți autori⁵ precizează că faptele ilicite încalcă normele dreptului obiectiv și regulile de conviețuire în societate, lezează drepturile subiective sau interesele legitime prin cauzarea de prejudicii, „în măsura în care conturează însuși conținutul, limitele și modul de exercitare a drepturilor subiective recunoscute de lege”⁶.

Opinăm că definiția cea mai edificatoare, care acoperă întreaga sferă de cuprindere a conceptului de „faptă ilicită prejudiciabilă”, este cea pe care am redat-o anterior, care surprinde exhaustiv elementele esențiale de conturare a noțiunii. În mod judicios se reține că prin conduita umană manifestată prin acțiune ori inacțiune se încalcă și reguli consimțite benevol de către membrii societății, care nu sunt consacrate legislativ,

¹ C. Stătescu, C. Bîrsan, op. cit., p. 172.

² I.M. Anghel, Fr. Deak, M.F. Popa, Răspunderea civilă, Ed. Științifică, București, 1970, p. 70.

³ L. Pop, op. cit., p. 212; C. Stătescu, C. Bîrsan, op. cit., p. 172; I. Dogaru, P. Drăghici, Teoria generală a obligațiilor, Ed. Științifică, București, 1999, p. 257.

⁴ L. Pop, op. cit., p. 212.

⁵ C. Stătescu, C. Bîrsan, op. cit., p. 172.

⁶ Idem, p. 173.

dar sunt respectate pentru că au legătură cu drepturile și interesele ocrotite prin lege și fac posibilă realizarea deplină a acestora din urmă, în ultimă analiză, reflectă legătura dintre drept și moral¹. Acest punct de vedere a fost împărtășit și de alți autori, care au susținut că fapta prejudiciabilă are caracter ilicit inclusiv atunci când prin ea sunt încălcate și normele morale de conviețuire socială². Cu unele inconsecvențe, literatura juridică străină este favorabilă opiniei de mai sus³.

7. Conduita umană ca faptă ilicită prejudiciabilă se realizează prin **acte comise** (acțiune) sau prin **acte omise** (inacțiune). Ambele forme de manifestare au caracter lezionar, violează norme juridice care ocrotesc valori sociale în genere, care se înfățișează ca drepturi subiective ale persoanei fizice și juridice ori interese legitime sau alte drepturi recunoscute membrilor societății. De aceea, unii autori au definit fapta ilicită prejudiciabilă ca „violarea nejustificată a unei obligații sau nescuzabilă printr-o cauză de nepedepsire”⁴.

Acțiunea – faptă comisivă – ca formă de manifestare a faptei ilicite constă în încălcarea unei obligații generale negative de a se abține de la orice conduită care aduce atingere unui drept subiectiv, unui interes legitim al altei persoane și care produce o vătămare. **Inacțiunea** – faptă omisivă – constă într-o atitudine de pasivitate, într-o abstențiune, deși dispozițiile legale ori normele de conviețuire impun o obligație pozitivă de a face ceva pe seama altei persoane, pentru a preveni prejudiciul care se va produce și care ar fi putut fi evitat. Ca sferă de cuprindere în realitatea obiectivă, actele comise sunt mai frecvente decât actele omise⁵.

În doctrina mai veche a fost controversat caracterul ilicit al atitudinii de pasivitate, omisiune, inactivitate. În principiu, atitudinea de pasivi-

¹ Gh. Boboș, G. Vlădica-Rațiu, Răspunderea, responsabilitatea și constrângerea în domeniul dreptului, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 1996, p. 20-21.

² M. Eliescu, Răspunderea civilă delictuală, Ed. Academiei, București, 1972, p. 146.

³ G. Viney, P. Jourdain, Les conditions de la responsabilité civile, în *Traité de droit civil sous la direction de J. Ghestin, L.G.D.J., Paris, 1998, p. 341-553; Ph. Malaurie, L. Aynès, Cours de droit civil, Cujas, Paris, 1996, p. 224-229.*

⁴ Ph. Delebeque, F.J. Pansier, Droit des obligations. Responsabilité civile, Librairie de la Cour de Cassation, Paris, 1998, p. 224.

⁵ M. Eliescu, op. cit., p. 141.

tate în fața unui eveniment, fapt social nu antrenează răspunderea¹. Totuși, în mod majoritar, s-a acceptat că, ori de câte ori legea sau regulile de conviețuire socială impun unui subiect obligația de a face ceva în scopul de a preveni lezarea unui drept al altuia, atitudinea de pasivitate este generatoare de răspundere. Jurisprudența a împărțit fără rezervă acest punct de vedere².

§2. Caracterul ilicit și imputabil al faptei prejudiciabile

8. Textele Codului civil care reglementează răspunderea civilă delictuală folosesc sintagmele „orice faptă a omului care cauzează altuia un prejudiciu” (art. 998 C. civ.) ori „prejudiciul cauzat prin neglijența ori imprudența sa” (a omului – n.n.). În niciuna dintre sintagmele de mai sus nu se face referire la caracterul „ilicit” al faptei, termenului nefiindu-i atașat acest adjectiv care ar califica-o ca atare.

În literatura juridică română, unii autori au susținut că fapta prejudiciabilă și culpabilă are întotdeauna caracter ilicit, fiind contrară normelor juridice³. Într-o altă opinie, s-a subliniat că simplul fapt al cauzării unei pagube conferă faptei caracterul de a fi ilicită⁴. Alți autori au considerat că ilicitul este un element al conduitei culpabile⁵. Dilema a fost soluționată reținându-se că faptele prejudiciabile care aduc atingere drepturilor subiective ori intereselor legitime ocrotite prin norme juridice sau morale au caracter ilicit și imputabilitatea, care vizează latura

¹ Fr. Deak, *Curs de drept civil. Dreptul obligațiilor*, partea I, București, 1960, p. 193.

² A se vedea, cu titlu de exemplu, Trib. Suprem, Secția penală, decizia nr. 85/1984, în C.D. 1984, p. 264, prin care s-a dispus condamnarea făptuitorului rămas în pană cu autovehiculul pe partea carosabilă, pentru că a omis să îl tragă cât mai aproape de marginea drumului și să îi semnalizeze prezența. În aceste împrejurări, a fost lovit din spate de un alt autovehicul și în urma impactului și-au pierdut viața două persoane.

³ D. Alexandresco, *Explicațiunea practică și teoretică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principiile legislațiunii străine*, vol. V, Ed. Tipografia Națională, Iași, 1898, p. 463-469.

⁴ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil*, Ed. All, București, 1998, p. 466-467.

⁵ N.D. Ghimpa, *Responsabilitatea civilă delictuală și contractuală. Studiu de doctrină și jurisprudență*, București, 1946, p. 122.

subiectivă, nu se confundă cu ilicitatea, nu se presupun reciproc, ci sunt două fațete distincte și autonome ale ei¹.

În literatura juridică franceză, mai mulți autori au aderat la poziția tradițională potrivit căreia numai fapta prejudiciabilă culpabilă este ilicită². Alți autori arată că ilicitatea și imputabilitatea sunt două elemente autonome care caracterizează fapta prejudiciabilă³.

Din analiza dispozițiilor Codului civil, s-ar deduce că redactorii au considerat că imputabilitatea și ilicitatea s-ar presupune reciproc, pentru că în art. 999 se dispune că „omul este responsabil nu numai de prejudiciul ce a cauzat prin fapta sa, dar și de acela ce a cauzat prin neglijența sau prin imprudența sa”. În realitate, din interpretarea dispozițiilor legale de mai sus rezultă că voința legiuitorului a fost aceea de a institui răspunderea pentru fapta intenționată (dolosivă), dar și pentru fapta săvârșită sub aspect subiectiv din culpă (imprudență sau neglijență). În ambele ipostaze, caracterul ilicit este subînțeles, fapta ilicită nefiind confundată cu vinovăția, culpa civilă⁴.

Caracterul ilicit și caracterul culpabil al faptei au sfere de cuprindere diferite și nu se presupun reciproc. **Caracterul ilicit** rezultă din faptul că acțiunea sau inacțiunea are caracter lezionar, creează un prejudiciu și aduce atingere dreptului obiectiv sau regulilor de conviețuire socială. Din acest punct de vedere, fapta prejudiciabilă are caracter socialmente periculos. **Imputabilitatea** vizează latura subiectivă, elementul intelectual, volițional. Sub aspect subiectiv, fapta prejudiciabilă poate fi săvârșită cu **intenție**, când autorul a urmărit producerea unui prejudiciu (dol direct, intenție directă) ori a acceptat o astfel de consecință (dol indirect, intenție indirectă), sau din culpă propriu-zisă. Suntem în prezența **imprudenței** (*culpa levis*) în ipoteza în care autorul faptei prejudiciabile a prevăzut consecințele prejudiciabile, dar a sperat în mod pueril că nu se vor produce. **Neglijența** (*culpa levissima*) semnifică faptul că autorul nu a prevăzut consecințele vătămătoare ale faptei sale, deși ar fi putut și ar

¹ M. Eliescu, op. cit., p. 143-152; L. Pop, op. cit., p. 213; C. Stătescu, C. Bîrsan, op. cit., p. 173-174; I.M. Anghel, Fr. Deak, M.F. Popa, op. cit., p. 12.

² M. Marty, P. Raynaud, Droit civil. Les obligations, Sirey, Paris, 1962, p. 397; J. Carbonnier, Droit civil. Les biens et les obligations, P.U.F., Paris, 1967, p. 606; Fr. Terré, P. Simler, Y. Lequette, Droit civil. Les obligations, Dalloz, Paris, 1999, p. 646-666; R. Cabrillac, op. cit., p. 166.

³ A se vedea, cu titlu exemplificativ, G. Viney, P. Jourdain, op. cit., p. 321-324.

⁴ I.M. Anghel, Fr. Deak, M.F. Popa, op. cit., p. 72.

fi trebuit să le prevadă. Cele două forme de manifestare a vinovăției formează imputabilitatea faptei ilicite.

Uneori, fapta are caracter ilicit, dar nu are caracter imputabil. De pildă, fapta săvârșită de o persoană fără discernământ își păstrează caracterul ilicit, pentru că a produs un prejudiciu, o vătămare, dar îi lipsește caracterul imputabil. Persoana fără discernământ este prezumată că nu are capacitatea de a conștientiza consecințele faptei sale. Alteori, fapta prejudiciabilă antrenează răspunderea civilă a altei persoane, chiar în ipoteza în care autorul a acționat fără vinovăție. Părinții răspund în temeiul art. 1000 alin. (2) C. civ. pentru prejudiciile cauzate de copiii lor minori, chiar dacă ei au acționat fără discernământ. În alte ipoteze, fapta poate fi săvârșită într-un context special, în anumite circumstanțe care înlătură caracterul imputabil și răspunderea autorului. Cauzele exoneratorii de răspundere sunt: legitima apărare, starea de necesitate, îndeplinirea ordinului legal al unei autorități, consimțământul victimei, îndeplinirea unei îndatoriri legale, exercitarea unui drept.

Legislația română, în anumite texte, face trimitere directă la caracterul ilicit al faptei prejudiciabile, prin folosirea sintagmei „faptă ilicită”: art. 35 din Decretul nr. 31/1954 dispune: „persoana juridică răspunde pentru fapta ilicită”; în art. 25 alin. (3) din Decretul nr. 32/1954 se dispune că minorii care nu au împlinit 14 ani nu răspund pentru „fapta lor ilicită”, decât dacă se dovedește că au acționat cu discernământ. Și alte legislații fac referire expresă la caracterul ilicit al faptei prejudiciabile care antrenează răspunderea civilă: dreptul german, dreptul elvețian¹.

§3. *Caracterul socialmente periculos al faptei prejudiciabile*

9. Incriminarea unor fapte prejudiciabile ca infracțiuni este justificată de împrejurarea că aduc atingere celor mai importante valori sociale ocrotite de normele juridice², unor drepturi fundamentale ale ființei umane: dreptul la viață, sănătate, integritate corporală fizică și psihică, dreptului la onoare, demnitate, libertate, la respectul vieții private, libertății de exprimare, patrimoniului etc. Legiuitorul penal nu incriminează

¹ G. Viney, P. Jourdain, op. cit., p. 322.

² M. Basarab, Drept penal. Partea generală, vol. I, Ed. Fundației „Chemarea”, Iași, 1992, p. 76.

ca infracțiuni toate faptele ilicite civile, ci doar pe acelea care au un caracter socialmente periculos, concretizate în conduite antisociale absolut intolerabile¹, fiind îndreptate împotriva unor valori importante cum sunt drepturile fundamentale ale omului.

Fapta prejudiciabilă incriminată ca infracțiune presupune atât caracterul ilicit, cât și pe cel imputabil. Cerința este dedusă din dispozițiile Codului penal care definesc infracțiunea: „fapta care prezintă pericol social, săvârșită cu vinovăție și prevăzută de legea penală” (art. 17). **Pericolul social** prevăzut de legea penală se suprapune caracterului ilicit și vinovăția (imputabilitatea) este un element indispensabil calificării faptei ca infracțiune. De altfel, infracțiunea de rezultat prezintă trăsăturile oricărei fapte ilicite, dar se particularizează prin pericolul social ridicat pe care îl generează. Pericolul social al faptei ilicite incriminate ca infracțiune o particularizează în raport cu alte fapte care se prezintă ca încălcări ale normelor juridice sau morale în societate. Între pericolul social al faptelor incriminate infracțiuni și pericolul social inerent tuturor faptelor ilicite există o deosebire de grad, el fiind mai ridicat². Aprecierea pericolului social al faptei prejudiciabile incriminate ca infracțiune se realizează de către legiuitor în raport cu valoarea socială căreia i-a adus atingere. Infracțiunile au o anumită rezonanță socială prin natura și gravitatea consecințelor generate și implică antrenarea unei răspunderi bivalente. Prin intermediul lor se realizează o protecție specifică a drepturilor subiective ale omului, prin aplicare unei sancțiuni penale autorului, dublată de obligația impusă lui sau persoanei chemate să răspundă civil, să repare prejudiciul cauzat.

Incriminarea unor fapte prejudiciabile ca infracțiuni constituie o garanție suplimentară pentru realizarea **dreptului la reparare al victimei**³. Persoana prejudiciată se poate constitui parte civilă în procesul penal și poate beneficia de drepturile recunoscute acestei părți. Administrarea probelor în dovedirea faptei penale incumbă organelor de urmărire penală și profită și victimei în privința prejudiciului. Acțiunea civilă, în situațiile expres prevăzute de lege, poate fi exercitată și din oficiu pe seama victimei prejudiciate. Procesul penal este guvernat de

¹ C. Mitrache, *Cr. Mitrache*, Drept penal român. Partea generală, ed. a 6-a, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 40.

² V. Dongoroz și colab., *Explicații teoretice ale Codului penal român*. Partea generală, Ed. Academiei, București, 1972, p. 99-100.

³ G. Viney, *Introduction...*, p. 127.

principiul celerității, care determină micșorarea timpului în care se poate obține hotărârea judecătorească ce statuează și în privința reparării prejudiciului.

§4. Alte trăsături ale faptei prejudiciabile infracțiune

10. Doctrina¹ a relevat trăsăturile faptei ilicite: caracterul obiectiv, material, volitiv și reprobabil. Fapta ilicită incriminată ca infracțiune prezintă aceleași trăsături.

a) **Caracterul obiectiv sau material** evocă ideea că fapta prejudiciabilă are existență materială, se concretizează prin acțiuni fizice, loviri, smulgeri, fapte trupești sau acțiuni verbale, fapte spirituale constând în injurii, defăimări². Caracterul material se obiectivează și prin atitudini de pasivitate, când dispozițiile legale ori normele de conviețuire socială impun unei persoane ca în situația concretă în care se găsește să adopte o atitudine activă, să efectueze o acțiune, o prestație determinată.

b) Fapta prejudiciabilă incriminată ca infracțiune reprezintă o **reflecție a elementului subiectiv, psihic**, a voinței autorului său. Din materialitatea faptei se poate deduce atitudinea psihică a autorului. Uneori, aceasta îmbracă forma intenției (dolul, *culpa lata*), alteori a culpei propriu-zise (neglijență, imprudență).

c) **Caracterul reprobabil**, blamabil al faptei prejudiciabile este determinat de faptul că ea aduce atingeri drepturilor sau intereselor legitime ale altuia și cauzează un prejudiciu. Vătămarea este resimțită direct de un subiect de drept – victima. Prin fapta ilicită se încalcă în mod indirect ordinea juridică și morală în societate, iar climatul social este perturbat. Reprobarea sub aspect subiectiv este intim legată de atitudinea psihică a autorului faptei prejudiciabile, dar din punct de vedere obiectiv își găsește reflectarea juridică în caracterul ilicit al acesteia³. Din perspectivă socială, fapta prejudiciabilă are un caracter periculos, lezionar, reprobabil și din aceste motive multe dintre faptele ilicite cauzatoare de prejudiciu au fost incriminate de legea penală.

¹ M. Eliescu, op. cit., p. 140-143.

² *Ibidem*.

³ M. Eliescu, op. cit., p. 140-143.

§5. Necesitatea incriminării faptei ilicite ca infracțiune

11. Omul, ca ființă socială, nu se poate manifesta decât dacă îi sunt recunoscute un ansamblu de drepturi fundamentale. Corelativ, fiecărui drept îi corespunde o obligație juridică prin care se asigură exercitarea firească a lui. Prin intermediul drepturilor și obligațiilor fundamentale, omul se ancorează la viața socială și își stabilește poziția sa în raport cu celelalte subiecte de drept. Normele juridice recunosc și garantează fiecărui membru al societății drepturile subiective fundamentale și îndatoririle corelative, precum și mijloacele de apărare. Firescul vieții sociale, armonia în societate nu pot fi realizate dacă nu sunt respectate normele juridice¹. Atunci când drepturile subiective ale unei persoane sunt încălcate de o altă persoană, prin intermediul răspunderii juridice se realizează sancționarea ei. Conduita umană prin care sunt nesocotite drepturile altor persoane și, în consecință, se încalcă dreptul obiectiv este o conduită ilegală, ilicită².

În literatura de specialitate se arată că „sensul frecvent atribuit noțiunii de răspundere este acela de a suporta consecințele nerespectării unor reguli de conduită, obligație care incumbă autorului faptei contrare acelei reguli și care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale a unei asemenea conduite”³.

12. Temeiul răspunderii îl constituie conduita ilicită. Aceasta se manifestă diferit, îmbrăcând o formă specifică în fiecare ramură de drept, ceea ce face ca răspunderea să aibă o configurație proprie ramurii respective. În dreptul civil, conduita ilicită antrenează răspunderea civilă concretizată într-un raport de obligații în temeiul căruia o persoană este obligată să repare prejudiciul cauzat altei persoane prin fapta sa, iar în cazurile prevăzute de lege, această reparație este datorată de persoana chemată să răspundă civil pentru altul.

Rolul social al răspunderii civile se concretizează în posibilitatea recunoscută victimei de a fi repusă în situația în care se afla înaintea săvârșirii faptei prejudiciabile. Pentru victima ale cărei drepturi au fost

¹ L. Pop, op. cit., p. 163.

² I. Ceterchi, I. Craiovan, Introducere în teoria generală a dreptului, Ed. All Beck, București, 1993, p. 105.

³ M.N. Costin, Răspunderea juridică în dreptul R.S.R., Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 24.

lezate, posibilitatea reparării consecințelor păgubitoare constituie dezi-
 deratul fundamental. Anumite fapte ilicite prejudiciabile prin care sunt
 vătămate drepturile subiective inerente ființei umane au un ecou
 profund, provocând o perturbare a mediului social și s-a impus sancțio-
 narea specifică de către societate prin incriminarea lor ca infracțiuni¹. În
 acest fel, prin mijloace de drept penal sunt apărate valori sociale ca:
 viața, sănătatea, integritatea corporală, demnitatea umană, libertatea,
 onoarea, secretul vieții private, patrimoniul etc.² Normele juridice pena-
 le prin care sunt apărate și garantate drepturile subiective și interesele
 legitime ale membrilor societății nu fac altceva decât să se alăture
 normelor dreptului civil care ocrotesc aceste valori sociale.

Faptele ilicite păgubitoare incriminate ca infracțiuni, în teoria drep-
 tului penal, se mai numesc infracțiuni de prejudiciu sau infracțiuni de
 rezultat³, întrucât urmarea socialmente periculoasă ca element al laturii
 obiective constă în cauzarea unui prejudiciu patrimonial ori nepa-
 trimonial altei persoane. Incriminarea lor constituie un mijloc eficace de
 apărare prin mijloace de drept penal a drepturilor membrilor societății.

Apărarea drepturilor subiective într-o societate bazată pe principiile
 statului de drept se face prin garanțiile privind exercitarea reală a
 drepturilor recunoscute⁴. Instituirea răspunderii civile și a răspunderii
 penale în cazul faptei ilicite prejudiciabile incriminate ca infracțiune
 constituie o garanție reală a apărării și exercitării depline a drepturilor
 subiective. Fapta prejudiciabilă – infracțiune – implică o **răspundere biva-**
lentă, se poate spune că se „subiectivizează” prin răspunderea penală
 care pune accentul pe subiectul vinovat, dar se „obiectivizează”, răspun-
 derea civilă subliniind activitatea prejudiciabilă⁵.

Cele două răspunderi au scopuri diferite: răspunderea penală urmă-
 rește pedepsirea persoanei vinovate de încălcarea normelor juridice și
 morale care ocrotesc drepturile subiective; răspunderea civilă asigură
 repararea prejudiciului cauzat victimei.

Putem afirma că, în sens restrâns, apărarea drepturilor subiective se
 realizează prin mijloace juridice civile și penale, care se constituie ca

¹ M. Eliescu, op. cit. p. 31.

² M. Basarab, op. cit., p. 4.

³ Idem, p. 99.

⁴ D. Micu, *Garantarea drepturilor omului*, Ed. All Beck, București, 1998, p. 23.

⁵ Y. Lambert-Faivre, *L'éthique de la responsabilité civile*, în R.T.D. civ. nr. 1/1999, p. 4-5.

adevărate garanții prin care omul, ca ființă socială, este apărat împotriva oricărei încălcări, atingeri, vătămări¹. Incriminarea penală reflectă o necesitate socială concretizată printr-o ripostă a societății care tinde să anihileze faptele ilicite, reprobabile, cu consecințe vătămătoare semnificative și este impusă de caracterul profund lezionar al lor. Riposta penală este dublată de obligația de reparare în beneficiul victimei prejudiciate, cu scopul de a reface echilibrul perturbat prin fapta ilicită – infracțiune.

¹ I. Albu, V. Ursa, Răspunderea civilă pentru daune morale, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 9-10.